



BATI TRAKYA'DAN  
TÜRKİYE'YE GÖÇ  
(1967-1995)





**T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI**  
**YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI**

**BATI TRAKYA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ**

**YTB Yayınları: 45**

**Sözlü Tarih Dizisi**

**ISBN: 978-975-17-5824-8**

**Editör**

Nilüfer Erdem

**Yayına Hazırlayanlar**

Erkan Girişit

Fatih Hafız Mehmet

Selman Kantar

**Metin Editörü**

Maide Sena Terzi

**Görsel Tasarım ve Uygulama**

Yüksel Yücel

**Kapak Görsel**

İbrahim Baltalı

**Baskı ve Cilt**

Altan Özyurt Matbaacılık Tan. Rek. Org. Dan. Eğt. Tur. Tic. San. Ltd. Şti.

info@altanprinting.com.tr

Matbaa Sertifika Numarası : 40267

**Yayın Yeri ve Tarihi**

Ankara, Mart 2024

**Baskı Miktarı**

1. Baskı 1000 adet

**© TÜM YAYIN HAKLARI**

**YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞINA AİTTİR.**

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki  
metin ile ilgili sorumluluk editör ve metin yazarlarına aittir.

**KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI**

Batı Trakya'dan Türkiye'ye Göç - Nilüfer Erdem

Altan Özyurt Matbaacılık

1.Batı Trakya Türkleri, 2. Diaspora, 3. Göç

**YTB Yayınları**

Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat - Ankara

Tel: 0(312) 218-40-00 Faks:0(312) 218-40-49

info@ytb.gov.tr kep adresi: ytb@hs01.kep.tr

Sertifika Numarası: 67797

*Tarihsel Süreçte  
Batı Trakya  
(Berlin Muahedesi'nden  
Lozan Barış Antlaşması'na)*

Umut Dere\*

## Giriş

Türk tarih ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Balkan coğrafyası, fethinden itibaren Osmanlı Devleti'nin tarihî serencamının hemen her aşamasının gözlemlenebildiği ve devletin bütün temel konuları hakkında sayısız örnekler sunan bir laboratuvar olarak tanımlanmaktadır.<sup>1</sup> Zira Osmanlılar, daha bulunduğu uç noktada sağlam tutunamamış bir beylik vasfına haizken Avrupa'ya geçme iradesi göstererek "Rumeli"<sup>2</sup> diye adlandırdıkları coğrafyayı ana üssü haline getirmiş ve bir Balkan devleti görünümüyle ön plana çıkmıştır.<sup>3</sup> Buna mukabil devletin ilk başkenti Anadolu şehri olan Bursa iken, ikinci yönetim merkezi Rumeli'deki Edirne olmuştur. İstanbul'un 1453 yılındaki fethinden sonra yeni payitahtın her iki tarafında -hem Anadolu hem de Rumeli'de- simetrik olarak büyüyen devlet, Balkanlarda hâkimiyet alanını artırdıkça bir imparatorluğa dönüşmüştür.<sup>4</sup> Osmanlılar, uyguladıkları iskân

\* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, umutdere@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3407-8415.

1 Yusuf Sarıınay, "Balkan Savaşları'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Batı Trakya Bölgesi", *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 49.

2 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Halil İnalçık, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt: 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 232-235.

3 Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 99.

4 Sarıınay, *Agh*, s. 49.

siyaseti ve Rumeli’de yaşayan yerli Hristiyan halkın himâyesi ile haklarının iadesi esasına dayanan istimâlet politikası<sup>5</sup> sayesinde, XX. yüzyılın başlarına kadar coğrafyayı kontrol altında tutmayı başarmışlardır.

Trakya, Balkan coğrafyasının bir bölümünü oluşturmakla birlikte, bölgenin sınırları eski çağlardan itibaren doğuda Karadeniz, güneyde Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi olarak belirlenmiştir. Trakya’nın, kuzey ve batı sınırları tartışmaya açık olup en geniş surette kuzeyde Balkan Dağları (hatta Tuna Nehri), batıda Ustruma (Struma) Nehri olarak kabul edilmiştir.<sup>6</sup> Günümüzde Türkiye Trakya’sı, Bulgaristan Trakya’sı ve Yunanistan Trakya’sı olmak üzere üç siyasi üniteye ayrılan bölgenin Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa kıtasında yer alan topraklarına “Doğu Trakya” adı verilir.<sup>7</sup> Bulgaristan’ın yönetiminde olan Filibe, Hasköy, Kırcaali şehirleri ve doğuda Burgaz’a kadar uzanan kısım da Trakya bölgesinin sınırları

5 Mücteba İlgürel, “İstimâlet”, *TDVİA*, Cilt: 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 362-363. Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda yayılması politik şartlar kadar toplumsal koşulların da yardımını görmüştür. İnalçık, bu durumu şöyle açıklamaktadır: “...Son araştırmalar Bizans İmparatorluğu ve ardılı Balkan devletlerinde merkezi gücün inişe geçişi ile feodalizmin doğuşunun eş zamanlı olduğunu gösteriyor: Vergi gelirleri askere ait, devlet denetimindeki pronoia topraklarının iyelîği, manastırlarla etkili kişilerin eline geçiyordu. Bunlar, devletten parasal ve yasal ayrıcalıklar kopararak bu toprakları yaşamları boyunca mülkleri gibi kullanıyorlardı... Doğrudan doğruya Osmanlı yönetiminde olan bölgelerde bu gibi topraklar yeniden devlet denetimine giriyor, ya tımara dönüştürülüyor ya da kara ordusunda gördükleri askeri hizmet karşılığında Türk köylülerinden oluşan yayalara dağıtılıyordu. ‘Kanûn-ı Osmânî’nin basit vergi hükümlerinde buyurulmuş bütün yerel vergiler kaldırılıyordu. Tek gelir ya da ayrıcalık kaynağı sultanın fermanıydı. Kanunların uygulama sorumluluğu, yerel askeri yetkililerden bağımsız çalışan kadiya yüklenmişti. Osmanlı rejimi bu yolla dağınık feodal yönetim yerine merkezi bir yönetim, feodal beylerin kişisel yetkisinde olagelmış vergi ve ayrıcalıklar yerine de genel hükümler koyuyordu... Bunların yanı sıra Osmanlılar kendilerini belli bir toplumsal inancın temsilcisi olarak görmüyorlardı. Hristiyanlara karşı uzlaşmacı bir politika izleyerek ülkelerini büyütüp gelir kaynaklarını artırmanın daha kolay olacağını biliyorlardı... Fethedilmiş bir bölgenin Osmanlılaştırılması, apansız köklü bir dönüşüm değil, adım adım ilerleyen doğal bir gelişim olmuştur.” Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18-19.

6 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s. 3; Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s. 7.

7 Ramazan Özey, “Türk Yurdu Balkanların Coğrafyası”, *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 43, 2002, s. 229.

dâhilindedir.<sup>8</sup> Burada yaşayan Türkler ekseriyetle Bulgaristan ya da Balkan Türkleri olarak anılmaktadır.<sup>9</sup> Yunanistan'ın idaresi altında bulunan ve sınırları Türkiye'den doğudaki Meriç Nehri, Makedonya'dan batıdaki Mesta-Karasu Nehri, Bulgaristan'dan kuzeydeki Rodop Dağları ile ayrılan, güneyden de Ege Denizi ile çevrili olan bölgeye ise "Batı Trakya" denilmektedir.<sup>10</sup> Verimli toprakları ve stratejik ehemmiyetine binaen birçok ülkenin egemenlik kurmak istediği bir bölge olan Batı Trakya, Türk tarihi açısından ayrı bir önemi haizdir. Nitekim Osmanlılar, henüz beylikten devlete geçiş döneminde Balkanlara açılan kapı olarak gördükleri bölgeyi 1360'lı yıllarda<sup>11</sup>

8 Bülent Yıldırım, *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 72.

9 Melih Akdeniz, *Batı Trakya'da Türk Varlığı (1930-1981)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 9.

10 Halit Eren, *Batı Trakya Türkleri*, Rebel Basım, İstanbul, 1997, s. 13; Yusuf Halaçoğlu & Halit Eren, "Batı Trakya" *TDVİA*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 144. Tarihsel sürece bakıldığında Batı Trakya'nın bugün yalnızca Yunanistan hâkimiyetinde kalan yerlerden ibaret olmadığı görülmektedir. Zira 18 Aralık 1918'de Batı Trakya Türk mebusları, Sofya'daki büyük devletlerin mümessillerine verdikleri muhturada bölgenin sınırlarını şu şekilde tanımlamaktadırlar: "*Haliha-zırda iki mutasarrıflığa ayrılmıştır: Gümülcine, İskeçe, Eğirdere, Paşmaklı (Ahiçelebi), Kırcaali, Koşukavak, Ortaköy, Sofulu, Ferecik, Dedeagaç kazalarından mürekkep olan Gümülcine sancağı ile Karaagaç, (Odrin) sancağıdır. Balkan Harbi'nden sonra Filibe sancağına ilhak edilen Devlen (Ropçoz) kazasıyla, Usturumca sancağına mülhak Nevrekop kazasını coğrafi ve milliyet nokta-i nazarından Garbî Trakya'dan ad eyleriz.*" Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956, s. 37. Garbî Trakya Cemiyeti tarafından yayımlanan belgelerde ise Batı Trakya'nın sınırları şöyle tarif edilmektedir: "*...Garbî Trakya şimalen 1912 Türk-Bulgar hududu ile ayrılan Bulgaristan, şarken Meriç Nehri ve 1913 Türk-Bulgar hududu ile ayrılan Şarki Trakya, cenuben Adalar Denizi, garben İstruma kara suyu, Perim silsilesi ve ayrılan Makedonya ile mahduttur...*" İlker Alp, "Batı Trakya Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 33, 1995, s. 614-615.

11 Batı Trakya'nın Osmanlı hâkimiyetine geçiş tarihi tam olarak tespit edilememekle birlikte bazı çalışmalarda Edirne'nin alınması ile ilişkilendirilerek 1363 olarak kabul edilmiştir. Bkz.: Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974, s. 17; Zerrin Balkaç, "Batı Trakya Türkleri" *Türkler*, Cilt: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 470. Ancak İnalıcık'a göre Osmanlı Devleti, Edirne'yi 1361 yılında vuku bulan Sazlı-Dere Savaşı sonucu topraklarına katmıştır. Halil İnalıcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 55. Bölgenin fetih kronolojisi hakkında düzeltmeler içeren bir başka çalışma için Bkz.: Halil İnalıcık, "Polunya (Apollunia) -Tanrı-Yıkıldığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)", *Prof. Dr. Mübahat S. Küttükoğlu'na Armağan*, (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 54-55.

topraklarına katmışlardır.<sup>12</sup>

XIX. yüzyılda dünya siyasetine yön veren devletlerin kendi menfaatlerine uygun olarak taksim etmeye yeltendikleri Batı Trakya bölgesi, 1912-1913 yılları arasında yaşanan Balkan Harbi'nin Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle neticelenmesinin ardından imzalanan Bükreş (10 Ağustos 1913) ve İstanbul (29 Eylül 1913) antlaşmaları ile resmen ve tamamen Bulgaristan'a bırakılmıştır. Ancak 1914-1918 yılları arasında cereyan eden Birinci Cihan Harbi'nin Bulgaristan'ın da dâhil olduğu İttifak Devletleri'nin mağlubiyetiyle sonuçlanması üzerine bölgenin büyük bölümü -Neuilly Antlaşması (27 Eylül 1919) gereğince- İtilaf Devletleri'nin kontrolüne geçmiş, yaklaşık bir yıl sonra Sevr'de yapılan Trakya Antlaşması'yla (10 Ağustos 1920) da müttefikler tarafından Yunanistan'a verilmiştir.<sup>13</sup> Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla (24 Temmuz 1923) ise Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların statüleri yeniden belirlenmiş ve bugüne kadar geçerliliğini korumuştur.<sup>14</sup>

Bu bölümde, Berlin Muahedesi'nden, Lozan Barış Antlaşması'na kadar geçen süreçte Batı Trakya'da yaşanan gelişmelere ana hatlarıyla temas edilmeye çalışılacaktır.

12 Bülent Yıldırım & Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya Bölgesi", *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 31.

13 Oran, Age, s. 10-12; Umut Dere, "Batı Trakya Türklerinin Cunta İdaresi Yıllarında Yaşadığı Sorunlar (1967-1974)", *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 107.

14 Halaçoğlu & Eren, "Batı Trakya", *TDVİA*, s. 146.

## 1. XIX. Yüzyıl: Osmanlı Devleti'nin Hâkimiyeti Altındaki Balkanlarda Sonun Başlangıcı

XIX. yüzyıl, dünya tarihi açısından sömürgeci politikaların en üst düzeye çıktığı bir zaman dilimi olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin “en uzun yüzyılı” olarak nitelendirilmektedir.<sup>15</sup> Klasik dönemin ardından çağa ayak uydurmak hedefiyle başlattığı sancılı yenileşme hareketlerinde kalıcı başarı elde edemeyen devlet, bahsedilen asırda büyük güçler tarafından parçalanmıştır. Bilhassa İngiltere ve Rusya'nın dünya egemenliği için giriştiği rekabetin umumiyetle Osmanlı mülkünde cereyan etmesi<sup>16</sup>, Türk ve Müslümanların yanı sıra farklı etnik ve dini grupların da üzerinde yaşadığı Balkan coğrafyasını -kışkırtıcı politikalar ve artan milliyetçilik akımının etkisiyle- adeta kaynayan bir kazana dönüştürmüştür.

1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi, Balkanların geleceğinin şekillenmesinde ciddi bir kırılma noktasıdır. Rusların batıda Edirne, doğuda ise Erzurum'a kadar gelmesiyle sonuçlanan savaş bir yandan yıllardır tahrik edilen<sup>17</sup> Balkan milletlerinin isyanlarına hareketlilik kazandırırken; diğer yandan Batı Trakya'daki Türk varlığının gerilemeye başlamasına sebep olmuştur.<sup>18</sup> Ayrıca imzalanan Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829) ile -daha önce çeşitli protokollerle<sup>19</sup> kuruluşu kayıt

15 Detaylı bilgi için Bkz.: İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

16 Cezmi Eraslan, “Büyük Devletlerin Kurduğu ve Türkiye Aleyhine Büyüttüğü Devlet: Yunanistan”, *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 15.

17 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ortodoks Hristiyan tebaanın himâyesini elde eden Rusya, 1806-1812 Savaşı'ndan sonra imzalanan Bükreş Antlaşması (28 Mayıs 1812) ile Balkanlardaki jeopolitik siyasetini temellendirmiştir. Serdar Cem Seditoğlu, “Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte ve Lozan'da Batı Trakya (1877-1878 Harbi-1923)”, *Troyacademy*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2022, s. 18.

18 Metin Ayışığı, “Dünden Bugüne Batı Trakya Meselesi”, *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 507; Sarıay, *Agh*, s. 49.

19 Kendi kontrolünde özerk bir Yunanistan kurulması hususunda girişimlerde bulunan Rusya, ilk olarak Akkerman Muahdesi'ni (24 Eylül 1825) Osmanlı Devleti'ne dayatmış, sonrasında İngiltere ile anlaşarak özerk statülü Yunan Devleti'nin kuruluşunu sağlayan Petersburg Protokolü'nü hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin şartları kabul etmemesi durumunda birlikte hareket etme kararı alan Rusya ve

altına alınan- Yunanistan'ın bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından tanınmış (madde 10)<sup>20</sup>, büyük güçlerin coğrafyaya müdahaleci politikaları da artarak devam etmiştir. Oluşan yeni durum karşısında tedbir alma ihtiyacı duyan Osmanlılar, Balkanların stratejik konumunun İstanbul ve Boğazların güvenliğini de doğrudan ilgilendirdiğini göz önünde bulundurarak 1864 yılında, geniş bir Edirne Vilâyeti tesis etmişlerdir. Beş sancaklı bu vilâyet, bütün Trakya'yı bünyesinde barındıracak şekilde Balkan sıradağlarının güneyinde yer alırken, Karadeniz, İstanbul Vilâyeti, Marmara, Çanakkale Boğazı, Ege Denizi ve Mesta (Karasu) Nehri ile çevrilmiştir. Ancak bu girişimle sağlanan siyasi bütünlük uzun süreli olmamış, on üç yıl sonra Rusya ile girilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) kaybedilmesi neticesinde imzalanan antlaşmalarla bozulmuştur.<sup>21</sup>

93 Harbi, Balkan coğrafyasında yaşayan Türkleri ve hatta bütün bölge halkını derinden etkilemekle birlikte sonraki süreçte yaşanacak olan zorunlu göç, çatışma, yağma ve katliam gibi acı olayların<sup>22</sup> da başlangıcıdır. Zira Balkanlar bu savaşın akabinde Rus askerlerinin, Bulgar çetelerinin, ilerleyen zamanlarda ise Yunanların, Sırpların ve coğrafya üzerinde emelleri olan tüm güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir.<sup>23</sup>

.....  
İngiltere'ye, Fransa'nın da katılımı sonucunda Londra Protokolü (6 Temmuz 1827) imzalanmış ve Yunanistan'ın bağımsız devlet vasfıyla kuruluşu kayıt altına alınmıştır. Eraslan, *Agb*, s. 23; Eduard Philippe Engelhardt, *Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye Türkiye ve Tanzimat*, (Yay. Haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 39-40.

20 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Cilt: 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 284; Fahir Armaoğlu, *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 106.

21 Eren, *Age*, s. 19.

22 Bu dönemde bölgede yaşanan zorunlu göç ve Türklere uygulanan politikalar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017; *Rumeli'den Türk Göçleri*, (Haz. Bilâl N. Şimşir), Cilt: I-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

23 Eren, *Age*, s. 19.

93 Harbi'nin kesin sonucunu Osmanlı Rumeli'sinde elde etmeyi planlayan Rus ordularının 20 Ocak 1878'de Edirne'yi işgal etmeleri, çaresiz kalan Osmanlı Devleti'ni barış arayışlarına sevk etmiştir.<sup>24</sup> Buna binaen 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan mütareke<sup>25</sup> ile savaş durdurulmuş; ancak Ruslar, Çatalca istihkâmlarının birinci hattını işgal etme hakkını elde ederek Yeşilköy'e kadar ilerlemişlerdir. Savaşın sonunda hem Anadolu'da hem de Rumeli'de ciddi kayıplar veren Osmanlı Devleti, Ruslarla anlaşmaya varmaktan başka bir çare olmadığına kanaat getirerek Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı (3 Mart 1878) imzalamak durumunda kalmıştır.<sup>26</sup>

Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı Devleti tarafından Karadağ (madde 1-2), Sırbistan (madde 3) ve Romanya'nın (madde 5) bağımsızlıkları tanınmış, Bosna-Hersek Avusturya'ya verilmiş (madde 14), ayrıca Bulgaristan, Ege Denizi'ne çıkışı olan müstakil bir prenslik haline getirilmiştir (madde 6).<sup>27</sup> Esas itibarıyla -Bulgaristan üzerindeki hâkimiyeti düşünüldüğünde- Rusya'nın sıcak denizlere inme siyasetine göre taksim edilen bölgenin, Tuna'dan Marmara ve Ege Denizi'ne, Karadeniz'den Ohri Gölü'ne kadar uzanan ve "Büyük Bulgaristan" olarak belirlenen kısmında iki buçuk milyon Bulgar'a karşın çoğu Türk olan dört milyon insanın yaşıyor olması, büyük tepkilere neden olmuştur. Nitekim henüz antlaşmanın kırkinci gününde direniş hareketleri başlamış, 14 Nisan 1878'de, Çirmen yakınlarında başlayan Türk mukavemeti, kısa zamanda Trakya'nın geneline yayılarak Rus ve Bulgar işgaline karşı silahlı

24 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Cilt: VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 52; 57.

25 Edirne'de Server ve Namık paşalar ile Rus Orduları Başkumandanı Grandük Nikolay (Nikolayeviç) arasında imzalanan barış esasları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 8-9.

26 Eren, *Age*, s. 20.

27 Erim, *Age*, s. 387-394; Cezmi Eraslan, "93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) Osmanlı Devleti İçin Önemi Üzerine Düşünceler", *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı "93 Harbi" Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Fatih M. Sancaktar, Ayna Askeroğlu Arslan, Mustafa Tanrıverdi, Cezmi Bayram, Filiz Ferhatoğlu), İstanbul Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 25.

mücadeleye dönüşmüştür. Diğer yandan direnişe yasal bir boyut kazandırmak isteyen Rodop Türklerinin önde gelenleri, 16 Mayıs 1878 tarihinde, Rodop Türk Hükûmet-i Muvakkatesi'ni kurmuşlar, başına da Ahmet Tinmirski'yi (Tımraşlı) getirmişlerdir. Bölgede vuku bulan millî hareketten endişe duyan Ruslar bir süre sonra anlaşma ümidiyle görüşme talep etmişler, Türk direnişçiler ise Ruslar tarafından sunulan teklifleri Osmanlı idaresinden başka bir yönetim altına girmeyeceklerini gerekçe göstererek reddetmişlerdir. Olayların bu boyutlara ulaşması neticesinde Türk halkının teşkilatlı mukavemetini dikkate almak durumunda kalan Batılı devletler, Ayastefanos Antlaşması'nı görüşmek üzere 13 Haziran 1878'de, Berlin Kongresi'ni tertip etmişlerdir.<sup>28</sup> Şüphesiz Batılı devletlerin Ayastefanos Antlaşması'nı tashih etmek için böyle bir kongre düzenlemeleri yalnızca bölgede cereyan eden hâdiselerin bir sonucu olarak değerlendirilmemelidir. Rusya'nın "Şark Meselesi"ni Avrupa devletleri arasındaki dengeyi dikkate almadan yalnızca kendi menfaatlerine uygun şekilde halletme düşüncesi, başta oyun kurucu pozisyonunu kaybetmek istemeyen İngiltere olmak üzere bölgede bulunan diğer devletleri rahatsız etmiştir. Bu süreç, 13 Temmuz 1878'de, Berlin Antlaşması'nın taraf ülkelerce imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.<sup>29</sup>

Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan üç bölgeye ayrılmış; birinci bölgede Tuna ile Balkan dağları arasında Osmanlı

28 Abdürrahim Dede, *Balkanlar'da Türk İstiklâl Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul, 1978, s. 13-18; Sabri İbrahim Alagöz, "Rodoplar ve Balkan Türklerinin 93 Savaşından Lozan Antlaşması'na Kadar Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (Ed. Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah), İstanbul Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 86-88; Halaçoğlu & Eren, "Batı Trakya", *TDVİA*, s. 145. Berlin Kongresi'nin 11 Temmuz 1878 tarihli kararıyla İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya, Almanya ve Rusya'nın İstanbul büyükelçilerinden teşekkül eden bir komisyon oluşturulmasına hüküm verilmiş, zikredilen komisyon Rodop ayaklanmasının nedenlerini ve göç edenlerin hangi milliyete mensup olduklarıyla niçin göç ettiklerini yerinde tespit etmek üzere görevlendirilmiştir. İncelemeler neticesinde bölgede yaşanan Rus ve Bulgar mezalimi gün yüzüne çıkmıştır. Dede, *Age*, s. 18-20.

29 Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *TDVİA*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 516.

Devleti'ne bağlı, vergi veren lakin muhtariyet vasfına haiz bir Bulgaristan Prensliği tesis edilmiştir (madde 1-2). Prens seçimi üç aşamalı kabul esasına göre belirlenirken, halk tarafından seçilen prensin önce Osmanlı padişahının tasdiki, son raddede ise büyük devletlerin onayıyla tayin edilebileceğine hüküm verilmiştir (madde 3).<sup>30</sup> İkinci bölge Şarkî Rumeli adıyla Osmanlı Devleti'ne verilen Balkan Dağları'nın güneyindeki kısımdır. Buradaki en önemli husus idari muhtariyete sahip Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin kurulması olmuştur. Osmanlı hazinesine yıllık vergi vermekle mükellef olan bu yeni vilâyet, siyasi açıdan Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak; ancak idaresi hakkında büyük devletler tarafından hazırlanan bir talimatname doğrultusunda Osmanlı padişahı tarafından atanacak ve büyük devletlerin onaylayacağı Hristiyan bir vali eliyle beş yıl süreyle yönetilecektir (madde 13-14-17).<sup>31</sup> Üçüncü bölge Makedonya olup, burası ıslahat yapılması şart koşularak Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır (madde 23). Görüleceği üzere antlaşma Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan'ın varlığına işaret etse de iç işlerine müdahale hakkı tanımamıştır. Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin ise Devlet-i Âliyye'ye merbut durumda olmasına rağmen milletlerarası bir komisyon tarafından hazırlanan nizamname doğrultusunda idare edilmesi kararlaştırılmıştır (madde 18-19).<sup>32</sup>

Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti, doğuda ve batıda ciddi toprak kayıplarına rağmen belirli kazanımlar elde etmiştir. Nitekim bu muahede, Ayastefanos Antlaşması ile belirlenmiş olan Büyük Bulgaristan topraklarından Makedonya ve Şarkî Rumeli'yi alarak geriye kalan yerleri de Osmanlı Devleti'ne vergi veren ancak iç işlerinde serbest hareket eden bir "Bulgaristan Emâreti"ne dönüştürmüştür.<sup>33</sup> Böylece Bulgaristan sınırlarının

30 Erim, *Age*, s. 404-407; Eren, *Age*, s. 24.

31 Erim, *Age*, s. 409-412; Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 17.

32 Erim, *Age*, s. 412-413; Eren, *Age*, s. 24-25.

33 Aydın, *Age*, s. 17.

Balkan Dağları'na kadar çekilmesi sağlanmış, Tuna'dan Marmara ve Ege Denizi'ne uzanan, batıda Mesta-Karasu'dan Vedin'e kadar çizilen bir hat ile sınırlanan bölgede ortaya çıkan siyasi teşkilat, bazı haksızlıklara rağmen Trakya birliğini ve Boğazların emniyetini sağlayacak bir hale kavuşturulmuştur. Bunların yanı sıra antlaşmanın Osmanlılar açısından en mühim getirisi, devletin tamamen Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesinin önlenmesi olmuştur.<sup>34</sup> Lakin antlaşmanın İngiliz çıkarlarına aykırı "Büyük Bulgaristan"ın parçalanması dışında ne Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı ne de Ermeni ıslahatı gibi önemli meseleler hususunda bir çözüm getirmediği de göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir.<sup>35</sup>

Berlin Antlaşması'nın ilgili hükümleri gereğince 29 Nisan 1879 tarihinde, Bulgar Meclisi tarafından Rus Çarı II. Aleksandr'ın yeğeni olan Aleksandr Battenberg, prens (knez) olarak seçilmiştir.<sup>36</sup> Prens seçiminin ardından Rus orduları, aşamalı şekilde ülkeden çekilmiş; ancak yaşanan siyasal süreç ülkede Rus tahakkümünden rahatsız olan liberal Bulgarların çekişmelerine sahne olmuştur. İlk yıllarında kendisinden beklenildiği üzere Rus yanlısı bir politika takip eden Prens Aleksandr, sonrasında muhalif kanadın tazyiki ile tavır değiştirmek durumunda kalmış, nihayetinde liberallerin de içerisinde bulunduğu bir hükûmet teşkil edilmiştir.<sup>37</sup>

Kurulan hükûmetin, Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan'la birleştirilmesi hususunu politik hedef haline getirmesi yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olurken yine de buradaki Osmanlı hâkimiyeti 1885 yılına kadar fiilen değilse de şeklen devam etmiştir. 18 Eylül 1885'e gelindiğinde ise Bulgar Liberal Partisi, Şarkî Rumeli'de bulunan milis güçlerinin

34 Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 40; Eren, *Age*, s. 25.

35 Mahir Aydın, "Tophane Konferansı Doğu Rumeli'ye Veda", *Tarih Dergisi*, Sayı: 53, 2011, s. 117.

36 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1, 18. ve 19. Yüzyıllar*, (Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 399.

37 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1940, s. 21.

yardımla bir hükûmet darbesi gerçekleştirmiş ve Osmanlı Devleti tarafından 1884 yılının mayıs ayında tarafsız davranmadığı gerekçesiyle görevden alınan Aleko Paşa'nın yerine atanan Vali Gavril Paşa'yı sınır dışı etmiştir. Kendisini, Şarkî Rumeli ve Bulgaristan prensi ilan eden Aleksandr, ertesi gün Filibe'ye gelerek "iki Bulgaristan'ın birleştirildiğini" ifade eden bir beyanname yayımlamıştır.<sup>38</sup> Şarkî Rumeli ahalisi, vuku bulan durum karşısında antlaşma gereği Osmanlı ve diğer devletlerin tedbir almalarını beklemiş; ancak bir şey yapılmadığını görünce Bulgar idaresini tanımadıklarını açıklayarak hükûmet darbesini protesto etmek üzere harekete geçmeye<sup>39</sup> karar vermiştir. En başından beri Bulgaristan'ı kendi hedeflerine ulaşma noktasında "maşa" olarak gören ve kullanan Rusya ise bu süreçte Bulgaristan'ın girişimlerinden en fazla rahatsızlık duyan devlet olmuştur. Bu nedenle Bulgaristan prensinin aynı zamanda Şarkî Rumeli'ye hâkim olmasını kabul etmeyen Rus çarı, Osmanlı Devleti'ne, Berlin Antlaşması'na taraf olan devletleri İstanbul'da yapılacak bir konferansa davet etmeyi teklif etmiştir.<sup>40</sup>

Rusya'nın konferans önerisinin diğer devletlerden kabul görmesi Şarkî Rumeli meselesini savaşı ve büyük devletlerin aracılığı ile çözüme kavuşturmak isteyen Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleriyle birleşince, 5 Kasım 1885 tarihinde, Berlin

38 Eren, *Age*, s. 27; Bayur, *Age*, s. 47; Karal, *Age*, s. 105-106.

39 Filibe İslâm cemaatinin teşebbüsleri sonucu her liva ve kazadan seçilen Türk mebuslar, 1885'in aralık ayının sonlarında Filibe'de kongreye davet edilmişlerdir. Toplantıyı icra edilmeden önce haber alan Filibe Muvakkat Hükûmeti, kongrenin toplanmasını mebusların bir kısmını tutuklatarak bir kısmını da jandarma kuvvetleri ile bölgeden uzaklaştırarak engellemiştir. Aslında daha 1880'lerin başında imtiyazlı Şarkî Rumeli Vilâyeti'ni tanıyan; lakin silahlarını teslim etmemiş olan Rodoplular ve Kırcaalililer, Bulgar kolluk kuvvetlerini bu sayede bölgeye sokmamış, hükûmet darbesi üzerine de vilâyetle olan ilişkilerini yeniden kesmişlerdir. Ayrıca Rodop'un ileri gelenlerinden mürekkep bir komisyon aracılığı ile idare edilen bu millî hareket, seçtikleri Hacı Ragıp ve Hacı Mümin ağalar aracılığıyla Gümülcine Mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Bey'e Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmek üzere bir mazbata vermişler, padişahın himayesinden başka bir emir altında yaşamayacaklarını ve kanlarının son damlasına kadar mücadele edeceklerini bildirmişlerdir. Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 54-55. Mazbatanın tam metni için Bkz. Dede, *Age*, s. 27-28.

40 Eren, *Age*, s. 27.

Antlaşması'nı imzalayan yedi devletin delegelerinin katıldığı Tophane Konferansı, (İstanbul Konferansı veya Elçiler Konferansı) toplanmıştır.<sup>41</sup> Berlin Antlaşması'nın Doğu Rumeli Eyaleti maddelerinin ele alındığı bu konferans, "Küçük Berlin" olarak da nitelendirilmektedir.<sup>42</sup> Beş ay boyunca aralıklarla toplanan konferansın son oturumu 5 Nisan 1886'da yapılmış ve tüm devletlerin kabul ettiği yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Bu muahede esas itibarıyla 1 Şubat 1886'da, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Prenslığı arasında mutabakata varılan "Suret-i Tesviye Antlaşması"nın Rus baskısı ile bazı askerî hükümlerin çıkarılmış halinden müteşekkildir. Yeni muahedeye göre;

*"1- Şarkî Rumeli umumî valiliği, Berlin Antlaşması'nın 17. maddesine göre Bulgaristan prensine tevdi olacaktır.*

*2- Şarkî Rumeli Vilâyeti idaresiyle Bulgaristan prensliği idaresi bir ve aynı şahsın elinde kaldıkça, şimdiye kadar Şarkî Rumeli idaresi dışında kalmış olan Kırcaali kazası Müslüman köyleriyle Rodop bölgesindeki Müslüman köyleri, Berlin Antlaşması'nın 15. Maddesinin birinci fıkrasında Osmanlı Devleti'ne verilmiş olan hak karşılığı olarak Şarkî Rumeli Vilâyeti'nden ayrılarak doğrudan doğruya Osmanlı idaresine geçeceklerdir. Kırcaali kazası ile Rodop Müslüman köylerinin hudutları Bâb-ı Âli ve Bulgaristan prensi tarafından tayin olunacak teknik bir komisyon tarafından belirlenecektir. Bu hudut arazide tatbik olunacak ve bu hususta Osmanlı Hükûmeti'nin menfaatlerine uygun olarak stratejik şartlar göz önünde tutulacaktır.*

*3- Şarkî Rumeli'de, daimî olarak intizam ve sükûn ve bu vilâyetteki tebaa-i şâhânenin refah ve saadetini sağlamak maksadıyla Bâb-ı Âli ve Bulgaristan prensi tarafından tayin olunacak bir komisyon, vilâyetin esas nizamnamesini*

41 Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 1, s. 55; Karal, Age, s. 107.

42 Aydın, Agm, s. 122.

*tetkik ve mahallin ihtiyaçlarına ve durumuna göre değiştirmekle vazifelendirilecektir. Osmanlı hazinesinin menfaatleri de göz önünde tutulacaktır. Bu komisyon, dört ay içinde çalışmalarını bitirecek ve rapor, İstanbul'da, konferansın tasvibine arz olunacaktır. Bu değişiklikler kabul olununcaya kadar Şarkî Rumeli Vilâyeti'ni, mahallin ihtiyaç ve icaplarına göre idare vazifesi Bulgaristan prensinin dirayet ve sadakatine tevdi edilmiştir.*

4- Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan prensliği ve Şarkî Rumeli Vilâyeti'ne ait diğer hükümleri yürürlükte kalacaktır.”<sup>43</sup>

Maddelerden anlaşılacağı üzere antlaşma neticesinde Şarkî Rumeli, siyasi ve askerî bakımdan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir vilâyet olmaktan çıkmıştır. Yapılan muahede hükümlerine göre Devlet-i Âliyye'nin burada elde ettiği tek kazanç ise halkının gösterdiği direnişle haklarını adeta kendileri kazanan Kırcaali ve Ropcoz kazalarının yeniden Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi olmuştur.<sup>44</sup>

## 2. Osmanlı Devleti'nin Yüzyıllar Süren Rumeli Hâkimiyetinin Sonu: Balkan Harbi

93 Harbi'nin ardından imzalanan Berlin Antlaşması ve sonrasında yaşanan süreç Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında bulunan topraklarının büyük bir kısmını koparmasına rağmen paylaşım mücadelesini durduramamış<sup>45</sup>, bilakis

43 Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 1, s. 58; Karal, Age, s. 109-110.

44 Eren, Age, s. 28-29.

45 Bu süreçte özellikle Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması ile kendisine verilen ancak Berlin Antlaşması ile yeniden tashih edilen Doğu ve Batı Trakya'nın önemli kısımlarını tekrar ele geçirmek için faaliyetlerini hızlandırmıştır. İlk etapta Makedonya ve Trakya'da en kalabalık nüfusa sahip olduklarını ileri süren Bulgarlar, sonrasında fiiliyata geçerek sözde Trakya ve Makedonya'dan göç etmiş Bulgarlara yardım etmek amacıyla 1890 yılında, Sofya'da, “Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi”ni kurmuşlardır. Bu komite üzerinden bölgedeki çalışmalarını sürdüren Bulgarlar, 1893'te Selanik merkezli “Makedonya Komitesi”ni tesis etmiş, bu kuruluş Balkan siyaseti içerisinde oldukça etkili bir hale gelmiştir. Sonrasında Yunanlar ve

daha fazla şiddetlenmesine neden olmuştur. Rusya'nın izlediği Panslavizm politikası ve Balkanların taksimi hususunda Rusya ve Avusturya arasında devam eden rekabet, bölge halklarının coğrafyadaki egemenlik mücadeleleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Buna rağmen Balkan Harbi'ne kadar olan dönemde kendi aralarında yaşanan birtakım meselelerden dolayı yekvücut halde hareket edemeyen Balkan devletleri, 23 Temmuz 1908'de, ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından aradıkları zemini yavaş yavaş bulmaya başlamışlardır. Avrupa devletlerinin 3 Ekim 1908'de, Makedonya ıslahatı üzerindeki kontrolün kaldırıldığını bildirmesiyle başlayan yeni dönem, 5 Ekim'de Avusturya'nın Berlin Antlaşması'ndan beri işgal ettiği Bosna-Hersek'i ilhakıyla devam etmiş, bunu muhtariyet vasfına haiz Bulgaristan Prensliği'nin 6 Ekim'de bağımsızlığını ilan etmesi ve yine aynı gün Girit Adası'nın Yunanistan'la birleştiğini açıklaması takip etmiştir. Osmanlı Devleti'nin en buhranlı günlerini yaşadığı bu süreçte İtalya ile girilen Trablusgarp Savaşı'nın kaybedilmesi de On İki Ada'nın İtalyan işgaline uğramasına yol açmıştır. Diğer yandan 1910 yılında cereyan eden Arnavut isyanı büyük güçlerin tahrikleriyle yeniden alevlenmiş, bu isyanın bastırılması esnasında Osmanlı ordusu içerisindeki muhalif subayların "Halâskâr Zâbitân" adıyla siyasi bir grup teşkil ederek İstanbul'a baskı yapmaları sonucunda Sait Paşa kabinesi istifa etmek zorunda kalmıştır.<sup>46</sup>

Osmanlı Devleti'nin dâhilde ve hariçte çeşitli sorunlarla uğraştığı sırada Rusya'nın Makedonya'nın taksimatı hususunda diğer devletleri kışkırtması neticesinde Mart 1912'de, Yunanistan ve Bulgaristan, Ağustos 1912'de, Karadağ ve Bulgaristan, Ekim 1912'de ise Karadağ ve Sırbistan arasında ittifak

.....  
Sırp lar da benzer teşkilatlanmalara tevessül etmişler; lakin Bulgarlar kadar başarılı olamamışlardır. Bu teşebbüsler neticesinde Balkanlarda vuku bulan karışıklıklar ve çetecilik faaliyetlerine süreç içerisinde büyük devletlerin de kendi çıkarları doğrultusunda destek vermesi, Balkan Harbi'nin çıkmasına neden olmuştur. Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 61; Eren, *Age*, s. 31-32.

<sup>46</sup> Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *TDVİA*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 23; Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 63.

anlaşmaları yapılmıştır. 3 Ekim 1912 tarihinde, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükûmetleri Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek üç gün içerisinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e muhtariyet verilmesini talep etmişlerdir. Sürenin bitiminde isteklerini yenileyen devletler bu defa yanlarına büyük güçleri de alarak koşulların kabul edilmemesi halinde silahlı mücadeleye girişileceğini Bâb-ı Âli'ye bildirmişlerdir. Buna mukabil ilk olarak Karadağ, 8 Ekim 1912 tarihinde, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş; böylece Balkan Harbi'nin ilk safhası başlamıştır. Akabinde diğer müttefiklerin verdikleri ortak notanın sonuçsuz kalması üzerine önce Sırbistan ve Bulgaristan, en son da Yunanistan savaşa dâhil olmuştur. Doğu ve batı olmak üzere iki cepheye vuku bulan Balkan Harbi'nde, Osmanlı Devleti doğu cephesinde Bulgarlarla, batı cephesinde ise müttefiklerin tamamı ile mücadele etmiştir. Doğu cephesinde mücadele eden Türk birlikleri, 23 Ekim 1912'de, kendisinden üç kat fazla olan Bulgar ordusuna yenilerek Çatalca'ya kadar geri çekilmişlerdir. Batı cephesinde de benzer bir durum yaşanmış ve Osmanlı ordusu 23-24 Ekim'de, Sırlara mağlup olmuştur. Alınan başarısız sonuçların ardından Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi istifa etmiş, yeni kurulan Kâmil Paşa Hükûmeti, büyük güçlerden ateşkes için arabuluculuk talebinde bulunmuştur. Ancak görüşmelerin devam ettiği esnada İttihat ve Terakki Fırkası, tarihe "Bâb-ı Âli Baskını" olarak geçen hükûmet darbesi ile ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. Mütareke görüşmelerinin kesintiye uğramasıyla birlikte 3 Şubat'ta yeniden başlayan savaş, Yunanların 6 Mart'ta Yanya'yı, Bulgarların 26 Mart'ta Edirne'yi, Karadağlıların ise 23 Nisan'da İşkodra'yı işgaliyle sonuçlanmıştır.<sup>47</sup>

30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra barışına göre Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırı olarak kabul edilirken, Edirne, Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'a, Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a, Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a,

47 Küçük, "Balkan Savaşları", *TDVİA*, s. 23-24.

Silistre ise Romanya'ya bırakılmıştır. Netice itibarıyla Bulgaristan, Balkan Harbi'nin bu ilk devresinde Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar genişleyerek 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması'nın belirlediği sınırlara büyük ölçüde ulaşmıştır. Öte yandan diğer ülkelere terk edilmek zorunda kalınan bölgelerle beraber Balkan devletlerinin Türklerin Avrupa'dan atılması için kurduğu hayaller de büyük oranda gerçekleşme yoluna girmiştir.<sup>48</sup>

Balkan Harbi'nin ilk aşamasının sona ermesinin ardından Bulgaristan'ın Londra Antlaşması ile diğer devletlere nazaran daha geniş topraklara sahip olması, müttefikler arasında ihtilafa neden olmuştur. Buna tepki olarak Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya birleşerek 29 Haziran 1913'te Bulgaristan'a savaş ilan etmişlerdir. Bulgarların kendilerine karşı birleşen Balkan devletleri karşısında üst üste yenilgiler almasını fırsat bilen Osmanlı ordusu, daha evvel çizilen Midye-Enez hattını aşarak 23 Temmuz 1913'te Edirne ve Kırklareli'ni yeniden topraklarına katmış; lakin Hariciye Nezâreti'nin vermiş olduğu karara uygun olarak -Kızıldeli Çayı'na kadar uzanan dar bir alanın dışında- Meriç Nehri'nin batısına geçmemiştir. Bölgeden çekilen Bulgarların peşinden Mustafa Paşa'ya doğru ilerleyen akıncı müfrezesi<sup>49</sup> ise burada durmayarak Bulgar topraklarına girmiş, Habipçe, Harmanlı ve Hasköy'de çeteleri dağıtmak üzere taarruzda bulunmuştur. Bu harekât, Bulgarların Bâb-ı Âli'ye müracaatları ve büyük devletlerin baskılarıyla durdurulmuş, Batı Trakya'daki Türk kuvvetleri yeniden Edirne'ye kadar çekilmişlerdir.<sup>50</sup>

48 Erim, *Age*, s. 450; Küçük, "Balkan Savaşları", *TDVİA*, s. 24; Cezmi Eraslan, "Bir Dev'in Çöküşü: Osmanlı Devleti'nin Sonu", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 62-63. Balkan Harbi'nin perde arkası ve cephelelerde yaşanan mücadeleler hakkında ayrıca Bkz. Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmanlı), Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 2017, s. 350-357.

49 Bahsedilen akıncı müfrezesi, X. Hurşit Paşa Kolordusu'na bağlı olmakla beraber Kurmay Yarbay Enver Bey'in talimatıyla Eşref Kuşçubaşı ve kardeşi Hacı Sami öncülüğünde İstanbul'da kurulmuştur. Biyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1 s. 69.

50 Eren, *Age*, s. 33-36; Biyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 69-71.

Neticede harbin ikinci safhasında Trakya'nın tamamı olmasa da doğu bölümü<sup>51</sup> millî bir başarı olarak büyük güçlerin rızası olmamasına rağmen kurtarılmıştır.

Balkan Harbi'nin ikinci safhası Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında imzalanan 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması ile nihayete ermiş, muahede hükümlerince Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Batı Trakya'nın Mesta-Struma nehirleri arasında kalan kısmı Yunanistan'a, Meriç-Mesta nehirleri arasında bulunan bölümü de Bulgaristan'a verilmiştir.<sup>52</sup>

### 3. Cihan Harbi'ne Kadar Olan Dönemde Batı Trakya'da Yaşanan Gelişmeler

Batı Trakya'nın Balkan Harbi neticesinde kaybedilmesinden bir müddet sonra Bulgar çetelerinin bölgenin en yüksek nüfusa sahip milleti olan Türklere karşı yaptıkları baskı ve zulüm, Osmanlı devlet adamlarını yeni arayışlara sevk etmiştir. Bâb-ı Âli, bir yandan daha önce vermiş olduğu taahhüt gereği Meriç'in batısına geçmemeye özen gösterirken, diğer yandan halkı korumak için bölgeye bazı birliklerin gönderilmesine karar vermiş; ancak bunun belirlenen sınırın ötesine geçmek anlamına gelmediğini de büyük devletlere bildirmiştir. Bulgar çetelerinin Türklere yönelik siyasetlerinin haber

51 Bölge halkı silahlı direnişin yanı sıra cemiyetler kurarak da haklarını arama yoluna gitmiştir. Buna verilebilecek en güzel örnek Türk, Rum, Ermeni ve Musevilerden oluşan bir "Edirne Heyeti"nin kurulmasıdır. Faik (Kaltakkıran), Reşit Saffet (Atabinnen), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mahmud Nedim, Kalbiyos, Orfanides, Karabet, Abraham Papasyan, Agop Şerbetçiyen ve Haim Bahares'ten oluşan heyet, Talat Bey'den aldıkları emir doğrultusunda Trakya ve Edirne'nin Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasını Müslüman, Hristiyan ve Musevi ahali adına istemek ve Bulgar işgali esnasında yaşanan mezalimi anlatmak üzere Avrupa şehirlerini dolaşmıştır. Bıyıklıoğlu'na göre Trakya'nın kurtuluş mücadelesinde çok önemli bir rol üstlenen bu heyet, Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti-i Osmaniyesi'nin temeli ve fikir olarak ilk çekirdeğidir. Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 71-72.

52 Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 73. Batı Trakya'nın yapılan antlaşma gereği Bulgaristan'a bırakılan kısmında yaşayan nüfusun %85'i Türk, %13'ü Bulgar, %2'si Yunan idi. Yunanistan'a bırakılan bölümün ise %74'ü Türk, %16'sı Yunan, %9'u Bulgar, %1'i de Yahudi ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Sarıay, *Agb*, s. 50.

alınmasından sonra Hurşit Paşa Kolordusu emri altında bulunan ve başında Kuşçubaşı Eşref'in bulunduğu 116 kişiden<sup>53</sup> müteşekkil akıncı müfrezesi, Kurmay Yarbey Enver Bey'in talimatları doğrultusunda Edirne'den Batı Trakya'ya gönderilmiştir. Ortaköy yönünde hareket eden birlikler, Koşukavak mevkiinde Bulgar çetecilerle zorlu mücadelelere girmişler ve başarılı olarak birçok Bulgar komitacıyı esir almışlardır.



**Görsel 1:** Eşref Sencer Kuşçubaşı ya da bilinen adıyla Kuşçubaşı Eşref ve Süleyman Askerî beyler.

Daha sonra yoluna devam eden müfreze, 15-19 Ağustos 1913 tarihleri arasında karşılaştığı Bulgar çetelerini bertaraf ederek Koşukavak, Mestanlı ve Kırcaali kazalarını ele geçirmiştir. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nin Balkan sınırının Meriç Nehri olarak belirlendiği muahedelere aykırılık teşkil ettiğinden Başkumandanlık Vekâleti tarafından onaylanmamıştır. Buna rağmen müfrezenin asıl amiri olan Enver Bey'in Kuşçubaşı Eşref ile görüşerek Batı Trakya'nın yeniden Türk

53 Batı Trakya'ya giden müfrezenin önde gelen isimleri şunlardır: Kuşçubaşı Eşref, Hacı Sami, Kafkasyalı İbrahim, Yüzbaşı İlyas, Üsteğmen Ömer Lütfi, Teğmen Besim, Beşiktaşlı Kemal, Ahmet Kaptan, Çakır Efe, Tatar Hasan, Giritli İsmail Kaptan, Çerkez Sait Kaptan, Mamaka Mustafa Kaptan. Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 1, s. 74.

hâkimiyetine girmesine karar vermesi, bölgede yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Nitekim akıncılar, planlanan harekâtın neticesinde Batı Trakya'ya geçen gönüllü subay ve erlerin de yardımıyla 31 Ağustos'ta Gümülcine'yi, 1 Eylül'de İskeçe'yi kontrol altına almışlardır. Bulgarlar, 22-23 Eylül'de cereyan eden kanlı çarpışmaların sonucunda Yunanların idaresinde bulunan Dedeâğaç'a sığınmak zorunda kalmış, böylece Batı Trakya'daki Türk nüfuzu daha geniş alana yayılmıştır.<sup>54</sup>

Bu dönem içerisinde yaşanan en önemli gelişme akıncıların Gümülcine'yi ele geçirmesinden sonra teşkil edilen Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi'dir. Batı Trakya tarihinde ortaya çıkışı ve yok oluşu bakımından müstesna bir yere sahip olan ve 31 Ağustos 1913'te kurulan hükûmetin reisliğine Müderris Salih Efendi seçilmiştir. Bu hükûmetin üstünde yer alan Erkân-ı Harbiye ve Garbî Trakya İcra Reisliği görevi ise Süleyman Askerî Bey tarafından üstlenilmiştir.<sup>55</sup> Türklerin Batı Trakya toprakları üzerindeki hâkimiyetinin genişlediği süreçte tesis edilen hükûmet, özellikle İstanbul ve Sofya'da büyük bir telaşa neden olmuştur. Büyük devletlerin uyarılarına maruz kalan ve bundan dolayı daha büyük çaplı işgal ihtimaline karşı bu işe en başından beri muhalif olan Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti, bölgede vuku bulan harekâtın durdurulması emrini vererek birliklerin geri çekilmesini istemiştir. Ancak Batı Trakya'daki kurtarma hareketinin başında bulunan kişiler burada yaşayan halka duydukları vicdani sorumluluk sebebiyle verilen emre riayet etmeyerek Osmanlı Devleti ile maddi alakalarını kesmiş ve Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi adıyla bağımsızlığını ilan etmişlerdir.<sup>56</sup> Kuşçubaşı Eşref

54 Cenal Paşa, *Hatıralar*, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 61-62; Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 73-76; Eren, *Age*, s. 37-38; Sarıınay, *Agb*, s. 51.

55 *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi*, (Haz. Nevzat Gündâğ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 124-127.

56 Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 78-79; Eren, *Age*, s. 39.

Bey, reis namına Osmanlı Devleti makamlarına göndermiş olduğu yazıda, Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi'nin kurulduğunu şu cümlelerle açıklamıştır:

*“...bugünden itibaren Garbî Trakya Hükûmet-i Mu-vakkatesi altındaki çalışmamızı hükûmet-i müstakileye tebdil ve ilan maalesef rabita-i maddiyemiz hükûmeti-i Osmaniye'mizden kesmiş olduğumuzu ilana mecbur oluyoruz. Mesta-Karasu'dan Bahr-ı Sefid sahilini takiben Dedeağaç'ta içerde Enez hududuna ve diğer taraftan da Sofulu, Dimetoka civarından Ortaköy'ün köprü-süne ve Bulgar hududunun eski hudutlarına ve oradan Kırcaali ile Aydoğmuş'tan eski hudutları da takiben Makas boğazı ve sabık hudut boyuncadır... Kuvvetlerimiz iltihak ve hükûmetimizce iltica eden bazı efrad ve zabitanın iadeleri hükûmet-i Osmaniye'ce telap edilmekte ise de hukuk-ı düvel kaidelerine istinaden arz olunur ki Garbî Trakya Hükûmeti ile Osmanlı Devlet-i Âliyye'sinin yek diğeriyle muahedelenmiş bu gibi iade-i mücrimin ve bhusus da siyasi mücrimler hakkında bir anlaşma bulunmadığından bu hususun da nazar-ı mü-talaadan uzak bulundurulmaması istirham olunur...”<sup>57</sup>*

İstiklalini ilan eden Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi, yeşil, siyah ve beyaz renklerden oluşan ay yıldızlı bayrağını<sup>58</sup> sınırları içerisindeki tüm resmi binalara asmış, hedeflerini tüm dünyaya duyurabilmek için Batı Trakya Ajansı'nı teşkil etmiş, hatta pul bastırmıştır. Bunun yanı sıra kamuoyu oluşturabilmek adına Türkçe ve Fransızca dillerinde “Independent” isimli bir gazete çıkarma teşebbüsünde bulunmuştur.<sup>59</sup> Yunanlar, Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi'ni tanımakla

57 Yazının tam metni için Bkz. Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 2, s. 24-26.

58 Bayrağın üzerindeki ay yıldız Türklüğü simgelerken, yeşil İslamiyet'i, siyah çekilen cefalardan dolayı matemi, beyaz ise kurtuluşu temsil etmektedir. Dede, Age, s. 48.

59 Süleyman Tekir, *Süleyman Askerî Bey Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s. 173-174; Sarıay, Agh, s. 52.

birlikte, 16-29 Eylül 1913 tarihleri arasında<sup>60</sup> gerçekleştirilen Osmanlı-Bulgar barış görüşmelerini baltalamak için idareleri altında bulunan Dedeağaç'ı kendi rızalarıyla Garbî Trakya Hükûmeti'ne teslim etmişlerdir. Dedeağaç gibi Batı Trakya ve Edirne'nin Ege'ye en yakın çıkış yeri olan zengin bir ticaret limanının Garbî Trakya Hükûmeti'nin eline geçmesi, müstakil teşekkülün iktisadî kaynaklarını ve hâkimiyet sahasını önemli derecede artırmıştır.<sup>61</sup>



**Görsel 2:** Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi bayrağı.

Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi'nin bayrağı şehirlerde dalgalanırken bölgenin yeni sınırlarını belirlemek üzere devam eden Osmanlı-Bulgar görüşmeleri 29 Eylül 1913'te sonuçlanmış ve taraflar arasında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Muahedeye göre<sup>62</sup> Batı Trakya'nın tamamı Bulgaristan'a bırakılırken, Garbî Trakya Hükûmeti'nin bölgeyi en geç 25 Ekim 1913'te, Bulgarlara teslim etmesine karar verilmiştir. Buna mukabil Batı Trakya halkını Bulgarlara karşı silahlı direnişten vazgeçirmek ve yatıştırmak üzere görevlendirilen Albay Cemal Bey, ekim ayında Dedeağaç, Gümölcine ve İskeçe'ye giderek bölgenin Bulgarlara devrini sağlamış; hükûmetin ileri

<sup>60</sup> Erim, *Age*, s. 457. Tevfik Bıyıkhoğlu, Osmanlı-Bulgar görüşmelerinin 8-17 Eylül 1913 tarihleri arasında yapıldığını belirtmektedir. Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 79.

<sup>61</sup> *1913 Garbi Trakya Hükûmet-i...*, s. 135; Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 79.

<sup>62</sup> Antlaşma maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Erim, *Age*, s. 457-477.

gelenlerinden olan Süleyman Askerî, Kuşçubaşı Eşref ve diğer subaylar da İstanbul'a dönmüşlerdir. Bu gelişmelerin yaşanmasındaki en önemli sebep zor durumda olan ve Bulgarların şikâyetleri sonucunda büyük devletlerin baskısına maruz kalan<sup>63</sup> Osmanlı Devleti'nin kurulan hükûmete sahip çıkamamasıdır. Netice itibarıyla Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi, uluslararası hukukun ön gördüğü tüm şartlara haiz olmasına rağmen ayakta kalamamış ve elli yedi günlük faaliyet döneminin ardından 25 Ekim 1913'te tarih sahnesinden silinmiştir. Şüphesiz bu gelişme, bölgede en kalabalık nüfusa sahip Türkler arasında derin bir üzüntüyle karşılanmıştır.<sup>64</sup>

#### 4. Cihan Harbi'nden Sonraki Süreçte Batı Trakya

İstanbul Antlaşması ile tamamı Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya'da, Cihan Harbi'ne kadar olan süreçte Bulgar çetelerinin zulüm ve katliamları devam etmiştir. Buna karşın daha önceki dönemde akıncı müfrezelerinin bölgeye yapmış oldukları harekâtın yöneticilerinden olan Enver Bey, bu zaman diliminde de Batı Trakya'nın kurtarılması için çalışmalarını sürdürmüştür. Bu minvalde 5 Ağustos 1914'te, kendisine bağlı gizli bir istihbarat örgütü (Teşkilât-ı Mahsusa) kuran Enver Bey'e, Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi'nin en önde gelen şahsiyetlerinden olan ve o dönem İstanbul'da Muhacirin Müdürü olarak çalışan Süleyman Askerî Bey ile Fuad (Balkan) Bey

63 Doğu Trakya'yı ve Dimetoka'yı Londra Antlaşması'na aykırı olarak alan Osmanlı Devleti ile sorunlar yaşayan Bulgaristan, bu harekâtı sürdüren Türk gönüllü kuvvetlerinin teşebbüsleri sonucu bölgede daha geniş bir alan üzerinde egemen olmalarını büyük devletler nezdinde sürekli dile getirerek şikâyetlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'ni uluslararası arenada yapılan antlaşmalara aykırı davranmakla itham eden Bulgaristan, ayrıca bu anlayışın yarattığı mesuliyetle dikkat çekerek Bâb-ı Âli'yi bir anlamda "*Ruslarla korkutmak*" istemiştir. Buna karşın Osmanlı kabinesinin Batı Trakya'nın kendi orduları aracılığı ile işgal edildiği iddialarını 16 Ağustos 1913'te yalanlaması ve Edirne'yi koruyabilmek için alınan birkaç nokta dışında Meriç'in batısına geçilmediğini ve geçilmeyeceğini bildirmesi, aslında Batı Trakya'daki örgütlenmeyi muhafaza edemeyeceğinin önceden bir göstergesi olmuştur. Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 83-84.

64 Bıyıkhoğlu, *Age*, Cilt: I, s. 86-87; Eren, *Age*, s. 40-41; Sarıınay, *Agh*, s. 52.

destek vermiştir. Bu mesainin neticesinde bölgedeki “İslam Cemaati” teşkilatı güçlendirilmiş, Bulgar parlamentosunda Türklerin de temsilci çıkarabilmeleri sağlanmıştır. Bu örgütlenme, ilerleyen yıllarda kontrolü Yunanlara geçen Batı Trakya'da, mücadelenin sürdürülmesine imkân sağlamıştır.<sup>65</sup>

Tüm dünyayı kasıp kavuran Cihan Harbi'nin başlamasıyla beraber savaşın seyri ve yaşanan gelişmeler Batı Trakya'ya hâkim durumda olan Bulgaristan'ı harbe ittifak grubu içerisinde katılmaya sevk etmiştir. Bu kapsamda Avusturya-Macaristan ve Almanya ile muahedeler imzalayan Bulgar Hükûmeti, 6 Eylül 1915 tarihinde, Osmanlı Devleti ile de hudut antlaşması imzalamıştır. Osmanlıların, Balkan devletlerinden gelebilecek muhtemel bir tehdiye karşı onayladığı bu antlaşma ile Meriç ve Tunca nehirlerinin batısında kalan yerler -Karaağaç ile birlikte Marmara Denizi'ne kadar- Meriç'in sol kıyısında iki kilometre genişliğinde bir hat oluşturmak üzere -Dimetoka dâhil- Bulgaristan'a verilmiştir.<sup>66</sup> Böylece Osmanlı Devleti, Doğu Trakya'nın güvenliği açısından oldukça önemli olan toprakları yitirmekle birlikte Karaağaç-Kuleli-Burgaz demiryolunun kontrolünü de kaybetmiştir.<sup>67</sup>

Cihan Harbi'nin sonuna yaklaşılrken İttifak Devletleri'nin savaşı kaybetmek üzere olmalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin “sözde” müttefiki Bulgaristan, Batı Trakya'daki Müslüman halka uyguladığı zulme dayalı siyasetini daha şiddetli hâle getirmekte sakınca görmemiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti bir yandan Bulgarlara bu ve buna benzer hareketlerde bulunmamaları yönünde tavsiyelerde bulunurken, diğer yandan Sofya Sefareti üzerinden takip ettiği gelişmeler hakkında

65 Eren, *Age*, s. 42.

66 İbrahim Kamil, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, 2017, s. 93-94; Yusuf Sarıay, “Savaşın İttifaka Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, (Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 268-269.

67 Bıyıklıoğlu, *Age*, Cilt: 1, s. 107.

hazırlanan raporlara dayanarak Bulgar mezalimini Avrupa ülkelerindeki sefaretleri aracılığıyla yabancı kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Savaşın İtilaf Devletleri'nin galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı yurdunun tamamında işgal başlarken, akabinde memleketi savunmak amacıyla bölgesel çapta “Müdafaa-i Hukuk” adlı direniş hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarz örgütlenmelerden biri de “Batı Trakya Komitesi” olup bu teşkilat 10 Kasım 1918’de, İstanbul’da Batı Trakyalıların düzenlediği bir kongre neticesinde kurulmuştur. Zikredilen oluşum Batı Trakya’yı yabancı boyunduruğu altından kurtarmayı hedeflerken, bunu Wilson Prensipleri’nin self-determinasyon ilkesi gereğince bölgede halk oylaması yaparak hayata geçirmeye çalışmıştır.<sup>68</sup> Bu komite daha sonra “Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi” ile birleşerek Doğu Trakya’nın Yunanlar tarafından işgaline karşı ortak mücadele sürdürmüştür.<sup>69</sup>

Cihan Harbi’nin ardından daha büyük bir tehditle karşı karşıya kalan Batı Trakya Türkleri, bölgenin kaderi ile ilgili olarak Nevrekoplu Celal Bey (Perin), Edirne Mebusu Faik Bey (Kaltakkıran), Galip Bahtiyar Bey (Göker) ve Avukat Şeref Bey aracılığıyla 15 Ekim 1919’da, Fransız General d’Esperey’e bir muhtıra sunmuşlardır. Fransa’nın vesayetinde otonom bir Batı Trakya Devleti’nin kurulmasının istendiği bu muhtıranın kabul edilmesi neticesinde başkanlığını General Charpy’nin yürüttüğü “Müttefiklerarası Batı Trakya Muvakkat Hükûmeti” teşkil edilmiştir. “Muvakkat” vasfından anlaşılacağı üzere geçici mahiyete haiz bu hükûmet, Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeağaç, Gümölcine ve İskeçe kazalarını kapsamaktadır. Sonraki siyasi gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda bu

68 Mustafa Budak, “Osmanlı Belgelerine Göre Mondros’tan Lozan’a Batı Trakya”, *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (Ed. Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah), İstanbul Türk Ocağı Yayını, İstanbul, 2016, s. 67-71.

69 Sarınoy, “Balkan Savaşları’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Batı Trakya Bölgesi”, s. 53.

hükûmetin Batı Trakya'daki Yunan işgalini kolaylaştırmak amacıyla tesis edilen bir geçiş hükûmeti olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bunun en büyük kanıtı olarak Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'un Paris'te, İtilaf Devletleri'nden aldığı izinle -17 Ekim 1919'da- İskeçe'yi işgal etmesi gösterilebilir. Buna mukabil bir halk kuruluşu vasfıyla Batı Trakyalıların haklarını savunmaya gayret eden Batı Trakya Komitesi, 16 Kasım 1919'da, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin de üç delegeyle katıldığı bir kongre toplayarak devam eden Paris Barış Konferansı'na muhtıra göndermiş ve Batı Trakya'da yaşayan bütün milletlerin katıldığı bir tampon devlet kurulmasını talep etmiştir. Komite, böyle bir devletin Balkanlarda barışı sağlayacağına ve bunun Wilson Prensipleri'ne de uygun olacağına dikkat çekmiştir. Ancak bu fazlaca iyimser ve bölgenin reel politik durumuna aykırı düşen talep hayata geçirilememiştir.<sup>70</sup>

27 Kasım 1919 tarihinde imzalanan Neuilly Antlaşması, Batı Trakya coğrafyasında yeni bir sürecin başlangıcına vesile olmuştur. Bu muahede ile Cihan Harbi'nin mağlup devletleri arasında bulunan Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerindeki egemenlik haklarından İtilaf Devletleri lehine feragat etmek zorunda kalması<sup>71</sup> ve müttefiklerin bu topraklarla ilgili düzenleme yapabilme hakkına sahip olduklarının belirtilmesi, Yunanlarda ciddi bir beklenti oluşturmuştur. Muahede hükümlerince İtilaf Devletleri'nin bölgenin geleceğini tayin etme noktasında tam yetkili olduklarının farkına varan Yunanlar, Batı Trakya'ya temsilci olarak atadıkları Harisiyos Vamvakas'ın teşebbüsleriyle<sup>72</sup> demografik yapıyı kendi lehlerine döndürmeye çalışmışlar; ayrıca

70 Bıyıklıoğlu, *Ağb*, Cilt: 1, s. 186-191; Budak, *Ağb*, s. 74-75; Ayışığı, *Ağb*, s. 512.

71 Balkan Harbi'nin ardından Bükreş Antlaşması ile Batı Trakya Bulgaristan'a verilmiş, Neuilly Antlaşması'na göre ise bölgenin yalnız dağlık kuzey kısımları Bulgaristan'a bırakılırken, güneyi İtilaf Devletleri'nin kontrolüne geçmiştir. Çağla Derya Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, s. 327.

72 Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Nilüfer Erdem, "Yunan Hükûmeti Temsilcisi Harisiyos Vamvakas'ın Batı Trakya'da Bulgarların Etkisini Kırmaya ve Helenlerin Etkisini Arttırmaya Yönelik Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*; (Ed. Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah), İstanbul Türk Ocağı Yayını, İstanbul, 2016, s. 125-134.

Ἰπποδωμικήσις

Δῆμος

Χωρτο

24

Padbury

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΟΣ

Όνομα Αγγελ. Μιχαήλ

• πατήρ

Ἐπώνυμον

Ἡλικία 37

Τόπος γεννήσεως Ιερουσαλήμ

- » κατοικίας

Επάγγελμα Συντάκτης / Οδογράφος

## Ἀνάστημα

Κεφάλαιον

Ὁφθαλμοὶ *ἡρώδης*

Pls

Κόμιν

Μύσταξ

Ἰδιαίτ. χαρακτ.

РХИ2Р10У2КР0УХ

Apr 28 30

Данни аз Кресту  
поставен е  
Кресту аз 22.7.9.

Ὁ Αστυνομικὸς Συνάμενος α

ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

**Görsel 3:** Yunanlar, işgal ettikleri Trakya'da herkese kimlik belgeleri vermişlerdir. Bir yerden başka bir yere giderken karakola başvurup gidecekleri yeri, gitme nedenini ve ne kadar kalacaklarını yazdıracak, dönüşte de gittikleri yerin karakoluna işaretlettikleri kimlik belgelerini göstereceklerdir. Böyle bir belge Yunanlar tarafından Gümülcineli Ahmet Mehmet'e de verilmiştir. Belge üzerinde karakolun onayı ile 22.7.1921 tarihi görülmektedir. (Nilüfer Erdem arşivi)

siyasi, idari ve sosyal düzenlemelerle bölgeyi devralma hazırlıklarına girişmişlerdir. Buna ek olarak Venizelos Hükûmeti, Müslümanların haklarını tanımaya yönelik “sözde” propagandalarıyla Avrupa kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır.<sup>73</sup>

Batı Trakya ile ilgili önemli siyasi ve askeri gelişmeler 1920 yılı boyunca devam etmiştir. Yılın ilk yarısında bölgede Yunanların lehine sonuçlanan “şaibeli” bir referandum<sup>74</sup> yapılmış, sonrasında İtilaf Devletleri, dünya siyasetini yeniden şekillendirecek kararların alındığı San Remo Konferansı'nda, Batı Anadolu ile birlikte Doğu ve Batı Trakya'yı da Yunanistan'a vermişlerdir. Kararın ardından 14 Mayıs 1920'de Batı Trakya'da işgal başlamış, ilaveten Müttefiklerarası Batı Trakya Muvakkat Hükûmeti de 23 Mayıs 1920 tarihinde ilga edilmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından Yunanistan Başbakanı Venizelos, kendi parlamentosunda yaptığı bir konuşmada açık bir şekilde Fransız ordusu ile General Charpy'e teşekkürlerini sunmuştur.<sup>75</sup> Batı Trakya'nın Yunanların hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte başlayan mezalim karşısında Mayıs 1920'de Gümölcine'nin Hemetli nahiyesinde Batı Trakya Ulusal Hükûmeti (Batı Trakya Devlet-i Muvakkatesi) teşekkül etmiştir. Reisliğini Peştereli Tevfik Bey'in yaptığı bu hükûmet, -kesin olmamakla birlikte- 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. İcraatlarına bakıldığında bir yandan Avrupa başkentlerine heyetler göndererek diplomatik temaslarda bulunan hükûmet, diğer yandan çete savaşlarıyla Yunan kuvvetlerini sürekli şekilde rahatsız etmiştir. Bu girişim, Türklerin Batı Trakya'daki son direnişi olmuştur.<sup>76</sup>

73 Abdurrahman Bozkurt, “Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri (1920)”, *Türkiyat Mecmuası 'Millî Mücadele Özel Sayısı'*, Cilt: 29, 2019, s. 30.

74 Baskın Oran'ın “müttefikler arası dönemin ilginç ve karanlık noktalarından biri” olarak nitelendirdiği referandum hakkında eldeki verilerin tutarsızlığından dolayı kesin bir hükme varmak zor görünmektedir. Oran, *Age*, s. 13.

75 Budak, *Agb*, s. 76

76 Oran, *Age*, s. 13-14; Sarıнай, “Balkan Savaşları'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Batı Trakya Bölgesi”, s. 54.

## 5. Ankara Hükûmeti'nin Batı Trakya Sorununa Bakışı

Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Kıtâat-ı Müfettişi olarak Anadolu'ya geçişi bütün memlekette olduğu gibi Trakya bölgesi için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Trakya'nın, Anadolu ile birlikte savunulması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışından bir ay sonra, 18 Haziran 1919'da, Edirne Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e bir telgraf göndererek, Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilayeti Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetleri ile el ele verilmesi gerektiğini, bütün Anadolu ve Trakya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin birleştirilerek Anadolu ve Rumeli murahhaslarından teşkil edilen etkili bir merkezî heyet kurulacağını, Sivas'ta toplanacak kongreye Trakya'daki cemiyetten bir iki murahhas gönderilmesini istediğini bildirmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa, her yanı kuşatılan Trakya'yı gerektiği zaman savunacak olan birinci kolorduyla temas kurarak Trakya işlerine Millî Mücadele çerçevesinde yeni bir yön vermiştir.<sup>77</sup>

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi ile birlikte millî sınırlar içerisinde bulunan vatan topraklarının bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı ilan edilirken her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı vatanın savunulacağı duyurulmuş, manda ve himayenin ise asla kabul edilmeyeceği açıklanmıştır. -Bu kararlar, Anadolu'da bulunan bütün Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri için olduğu gibi Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için de yeni bir süreci işaret etmekteydi. Nitekim bundan sonra Trakya'nın bölgesel çapta kurtarılmasına yönelik fikirlerin nereden gelsin bir kenara atılması gerekiyordu.- 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde de Erzurum'da alınan kararlar daha açık bir surette tüm yurt için geçerli hale

77 Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 1, s. 165-168; Sarıınay, "Balkan Savaşları'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Batı Trakya Bölgesi", s. 55.

getirilmiştir. Kongre kararlarının birinci maddesinde; İtilaf Devletleri ile mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde, hudutların içerisinde bulunan Türk topraklarının birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adıyla tek çatı altında birleştirilen millî cemiyetlere, kongre prensiplerini kabul eden Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de katılmıştır.<sup>78</sup>

Kongrenin bahsedilen birinci maddesinin en dikkat çeken tarafı, millî sınır olarak Mondros Mütarekesi sırasındaki Osmanlı Devleti hudutlarının kabul edilmesidir. Buradan hareketle Doğu Trakya dahil memleketin her tarafı işgale karşı savunulması gereken vatan toprağı olarak görülürken, Batı Trakya, 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden koparıldığı için belirlenen sınırların dışında kalmıştır.<sup>79</sup> Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa, Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar ile Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Batı Trakya Komitesi'nden Celâl ve İskeçeli Arif beylerden aldığı raporlara istinaden 11 Kasım 1919 tarihinde göndermiş olduğu cevabi telgrafta bu hususu şöyle dile getirmiştir:

*“Sobronya azasından Celal Beyefendi'ye: Garbî Trakya'nın tamamen İslamların elinde yekpare olarak kalması ve münasip zaman ve fırsatta anavatana iltihak eylemesi cümlemizin yegâne gayesidir. Bu sebeple bu muazzez parçanın hiçbir sebep ve bahane ile ecnebi müstemlekesi olmağa razı olmaması esastır. Hükûmet-i Osmaniye'nin siyaseten buralara muavenette bulunması müşküldür. Vahdet-i millîyyeyi temsil eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mütareke zamanındaki hududu esas kabul etmiş olduğundan Meriç'in garbini resmî bir lisanla söyleyemez. Bu sebeple maksadın istihsali için en birinci çare Garbî Trakya'da ekseriyet-i kahireyi teşkil*

78 Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 1, s. 169-171.

79 Bıyıklıoğlu, Age, Cilt: 1, s. 170 ve 191.

*eden dindaş ve ırkdaşlarımızın teşkilat-ı millîyelerini taazzuv ve takviye ederek Wilson Prensipleri'ne istinaden hukuklarını talep ve istihsale çalışmalarıdır...”<sup>80</sup>*

Mustafa Kemal Paşa'nın bahsedilen içerikli telgrafından iki buçuk ay kadar sonra, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde -28 Ocak 1920 tarihinde- ilan edilen Misâk-ı Millî'nin üçüncü maddesinin Batı Trakya ile ilgili olduğu görülmektedir. Maddede, “*Türkiye sulhuna ta’lik edilen Garbî Trakya vaz’iyyet-i hukûkiyesinin tesbîti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyân edecekleri ârâya tebe’ân vâki olmalıdır*<sup>81</sup>” denilmek suretiyle bölgenin hukuki durumunun tespiti halkın oylarına bırakılmıştır.

Misâk-ı Millî komisyonunda görev yapmış olan Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey’e göre kararların Batı Trakya ile ilgili kısmının asıl amacı, Batı Trakya’nın Doğu Trakya ile birlikte düşünülerek onun da kurtuluşunun sağlanmasıdır. O günlerde böyle bir beyanın uluslararası alanda sorun yaratacağı öngörüldüğünden, yalnızca Wilson Prensipleri’nden hareketle halkın kendi kaderini kendi tayin etmesi hususuna atıf yapılmıştır.<sup>82</sup> Ancak Misâk-ı Millî’de kast edilen gerçekliğin farkında olan ve bu düşüncenin ARMHC’nin öncelikli hedefi olan Doğu Trakya’nın alınmasını tehlikeye düşüreceğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, reel politik esaslara dayanan görüşlerini Rauf ve Cafer Tayyar beylere, 3 Şubat 1920 tarihinde gönderdiği telgraflarda şu şekilde açıklamıştır:

80 Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: 3, (Vesika 294), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s. 1275.

81 Mustafa Budak, *Misâk-ı Millî’den Lozan’a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 157.

82 Yusuf Kemal Bey, Hariciye Vekili olarak görev yaptığı dönemde İstanbul Hükûmeti’nden İzzet ve Tefrik paşalarla İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ve Fransız Yüksek Komiseri Pelle ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmeler neticesinde Ankara Hariciye Vekâleti’ne, 18 Şubat 1922 tarihinde, bir telgraf göndermiş ve Trakya konusunda sorulan bir suale “Trakya” kelimesiyle kastedilenin Doğu Trakya olduğunu söylemekle birlikte Misâk-ı Millî’nin ise Batı Trakya’nın kaderini Doğu Trakya’ya bağladığını ifade etmek suretiyle cevap vererek bir gerçeğe işaret etmiştir. Budak, *Age*, s. 178.

*“Edirne’de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey’e*

*Trakya’nın şarkî ve garbî namı ile bir vahdet-i mülkiye altında ifade edilmesi siyaseti Osmaniye için doğru değildir. Şarkî Trakya gayrikabili itiraz ve münakaşa bir surette ecza-yı memalik-i Osmaniye’denir. Garbî Trakya bir muahede-i sulhiye ile vakti ile terk edilmiş bir kıt’a-i vatandır. Şarkî Trakya, garbın ilhakını temin etmek için bir üssülhareke olabilir. Yoksa Şarkî ve Garbî Trakya’nın vahdetini iddia etmek Şarkî Trakya’da da bazı müddeayat serdine müntiç olabilir. Bu itibarla Şarkî Trakya hakkında hiçbir münakaşa mevzu bahis edilmemelidir...”<sup>83</sup>*

*“Rauf Bey’e*

*İskeçeli Arif Bey’den Trakya Paşaeli Cemiyeti’nin tarz-ı faaliyetine dair bir mektup aldık. Cafer Tayyar Bey’in icap eden faaliyetten mahrum olduğu dermeyan ediliyor. Şarkî ve Garbî Trakya’nın bir vahdet-i mülkiye dâhilinde ifade ve ilan edilmesi siyaseti Osmaniye için de doğru bir hareket değildir. Şarkî Trakya gayrikabili münakaşa bir surette ecza-yı Osmaniye’denir. Garbî Trakya’nın istihlâsı için de şark ancak bir üssülhareke olabilir. Şark ve garbın vahdet-i mülkiyesi esasen Balkan Muahed-i Sulhiyesi ile garbın terkedilmiş olması ile ahden ihlâl kılınmış bulunmasına nazaran mülki vahdet iddiası Şarkî Trakya’da dahi düşmanlarımızın bazı müddeayatına meydan verebilir...”<sup>84</sup>*

Mustafa Kemal Paşa’nın Batı Trakya konusu ile ilgili düşünceleri değerlendirildiğinde Doğu Trakya’daki Türk hâkimiyetinin öncelikli hedef olarak belirlendiği, bu nedenle Batı Trakya’yı işgalden kurtarmak maksadıyla da olsa Doğu Trakya’nın tehlike altına girmesini istemediği görülmektedir.

83 Atatürk, Age, (Vesika 251 b.) s. 1226.

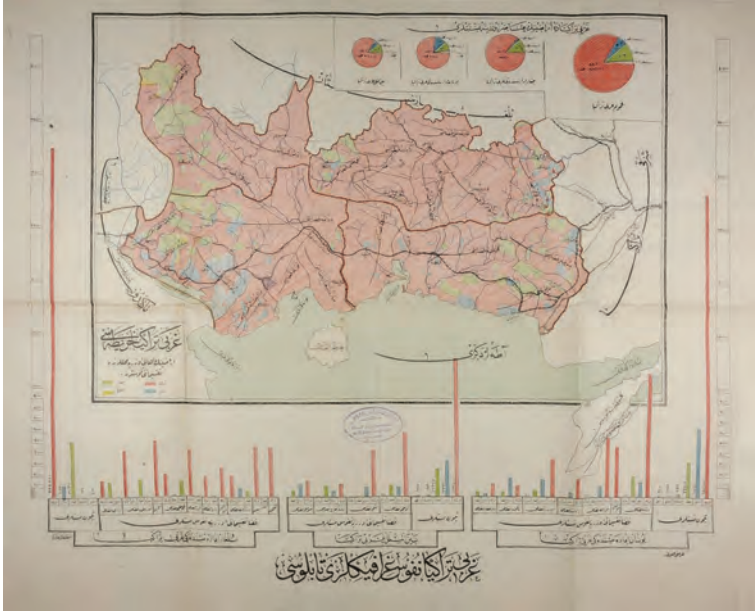
84 Atatürk, Age, (Vesika 251 a.) s. 1225.

Nitekim bu bakış açısı, 23 Nisan 1920 tarihinde, kendisinin liderliğinde teşkil edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin de bölgeyle ilgili çalışmalarının çerçevesini oluşturmuştur. Batı Trakya'nın geleceği için halk oylamasına başvurulmasını savunan Mustafa Kemal Paşa, bu görüşlerini Millî Mücadele dönemi içerisinde yabancı kamuoyu ile de paylaşmıştır. Zira *United Telgraph* gazetesine 17 Ocak 1921'de verdiği demeçte muhabirin kendisine yönelttiği “İzmir ve Trakya meselelerini ne şekilde ve ne surette halletmeye müheyyasınız?” sorusuna “İzmir gibi Trakya dahi Türkiye'nin Türk ekseriyeti ilke meskûn tarihi bir payitahtıdır. Millî abidat ve hatıratını câmi lâyenfek ecza-yi asliyesindendir. Vatanımızın bu iki muazzez kısmında mevzu bahis mesele haksız işgal ve tecavüzün derhal ref'inden ibarettir. Rum ekalliyetleri hukukunun Saint-Germain ahidnamesinde ekalliyetler için mevzu hukuk derecesinde mahfuz kalacağı tabiidir. Kahir bir Türk ekseriyetini haiz olan Garbî Trakya'ya gelince bu kıt'anın taayyün-i mukadderatı için ârâ-yı umumiyeye müracaatı kabul ederiz”<sup>85</sup> cevabını vermiştir.

Yine Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanmasından bir ay kadar sonra, 26 Eylül 1922'de, *Daily Mail* gazetesinin İzmir'de bulunan muhabirine verdiği beyanat Ankara Hükûmeti'nin Batı Trakya ile ilgili perspektifini ortaya koymakla birlikte Lozan Barış Antlaşması ile belirlenen Avrupa sınırının önceden ilanı olarak yorumlanabilir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, demecinde “Avrupa'da Meriç hatt-ı hududundan fazla bir metalibimiz yoktur”<sup>86</sup> ifadelerini kullanmıştır.

85 .....  
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD) I-III, Cilt: III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 22.

86 ASD I-III, Cilt: III, s. 65; Mustafa Kemal Paşa aynı gün *Chicago Tribün*'a verdiği röportajda “Misâk-ı Millî'nin muhteviyatı bir sahifeden daha az yer tutuyor. Bütün Türk arazisinde hakiki istiklâl istiyoruz. Bizim için artık kapitülasyonlar mevcut değildir. İstanbul'u, Edirne'yi ve Trakya'nın ekseriyeti Türk olan kısmını istiyoruz” demektedir. ASD I-III, Cilt: III, s. 66. Ancak önceki beyanatları da göz önünde bulundurulduğunda Mustafa Kemal Paşa'nın Trakya'dan kastının Doğu Trakya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.



**Görsel 4:** Garbî Trakya Nüfus Grafikleri Tablosu (1922).  
(Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı  
Osmanlı Arşivi (BOA),  
Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS), 2469/52.)

Ankara Hükûmeti'nin ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa'nın uluslararası dengelerin bilincinde olarak Batı Trakya ile ilgili sürdürdüğü askeri ve diplomatik faaliyetler Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra başlayan "Yakın Doğu İşlerine İlişkin Lozan Konferansı"na da konu olmuş ve Türkiye bahsedildiği üzere Türk nüfusun bölgedeki fazlalığına ve Misâk-ı Milli esaslarına dayanarak halk oylaması yapılmasını talep etmiştir. Lakin başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri bu isteğe şiddetle karşı çıkmışlardır.<sup>87</sup> Konferansın başka

87 Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, (Yay. Haz. Veysel Usta), Karam Yayınları, Çorum, 2006, s. 1; Dere, *Agb*, s. 107. Britanya'nın Batı Trakya ile ilgili barış şartlarının anlaşılması açısından Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un 14 Kasım 1922'de Roma'daki büyükelçisi Sir R. Graham'a göndermiş olduğu telgraf oldukça önemlidir. Aslında Fransız Hükûmeti'ne sunulmak üzere hazırlanan şartlar, "Türklerle gözden geçirilmiş antlaşma" olarak tanımlanmıştır. Buna göre asıl meseleler A kategorisinde değerlendirilirken antlaşmanın tartışılabilir konuları B kategori-

oturumlarında mübadele meselesi ve Batı Trakya'da kalan azınlıkların durumları hakkında görüşmelerde bulunulmuş, nihayetinde 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın "Ekalliyetlerin Himayesi" başlığını taşıyan 37.-45. maddeleriyle<sup>88</sup> azınlıkların statüsü ve hakları Türkiye ve Yunanistan arasında mütekabiliyet esasına göre belirlenmiştir. Böylece Batı Trakya'da yıllardan beri süren askeri ve siyasi mücadele neticelenirken Müslüman halkın azınlık statüsüyle Yunanistan'a bırakılması iki devletin birbirleriyle olan ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır.<sup>89</sup> Bölgedeki Müslüman Türk azınlığın, daha önceki yıllarda<sup>90</sup> ve Lozan'da imzalanan antlaşmalara rağmen Yunanistan'ın hukuki yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan sorunları ise günümüzde hâlâ devam etmektedir.

.....  
sinde bulunmaktadır. Batı Trakya, Biriranya Hükümeti tarafından A kategorisinde konumlandırılırken bölgedeki durumun değiştirilmeyeceği ve halk oylamasıyla ilgili Türk taleplerinin reddedileceği ifade edilmiştir. Batı Trakya'nın hudutları ile ilgili olarak ise Eylül 1915 tarihli Türk-Bulgar Antlaşması'yla Bulgaristan'a Osmanlı Devleti tarafından bırakılan yerler sınır kabul edilmiştir. Mustafa Budak, *99 Soruda Lozan*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 24.

88 37. maddeye göre Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmî işlemin bu hükümlere aykırılık teşkil etmemesini kabul etmiştir. 38.-44. maddeler Türkiye'deki Müslüman olmayan azınlıkların haklarına yönelikken, 45. madde ise Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan hakların, Yunanistan tarafından da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanındığını belirtmektedir. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, (Çev. Seha L. Meray), Takım: II, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s. 11-14.

89 Ailin İsmail, *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 59-60; Dere, *Agh*, s. 107-108.

90 Lozan Barış Antlaşması'ndan önce Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmış olup geçerliliğini muhafaza eden muahedelerle Yunanistan topraklarında ikamet eden Müslüman azınlığa eğitim, ibadet vb. alanlarda bazı hak ve özgürlükler tanımlanmıştır. Bu antlaşmalara örnek olarak 1913 Atina Antlaşması'na eklenen 3 numaralı Protokol, 10 Ağustos 1920 tarihli Yunan Sevr'i ve 30 Ocak 1923 tarihli Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Oran, *Age*, s. 60-68.

## Sonuç

Balkanlar, kuruluşundan itibaren bir Rumeli devleti olarak ön plana çıkan Osmanlıların, hâkimiyet felsefesinin ve sosyo-kültürel politikalarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Zira Osmanlı Devleti, 1360'lı yıllarda fetihlerle açıldığı Avrupa coğrafyasında Viyana kapılarına kadar dayanmış ve büyük bir alanı uyguladığı iskân ve istimâlet politikalarıyla asırlarca yönetmeyi başarmıştır. Ancak Avrupa'nın reform hareketlerinde sağladığı başarıyla XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük kurması, sonraki asırlarda devletin toprakları üzerindeki çözülme hızlandırmıştır. Özellikle XIX. yüzyıl boyunca emperyalist politikalarını Osmanlı mülkü üzerinde hayata geçirmeyi planlayan büyük devletler, milliyetçilik akımının da etkisiyle örgütledikleri etnik gruplar üzerinden Osmanlı Devleti hükümlerini altında bulunan yerlerde birçok yıkıcı girişimde bulunmuşlardır. Bunların en önemlilerinden biri Rusya'nın Balkan coğrafyasında uyguladığı Panslavizm politikasıdır. Rusya'nın sıcak denizlere açılma hedefinin bir parçası olarak tatbik ettiği bu siyaset, özellikle bahsedilen asrın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kayıplarıyla sonuçlanmıştır. Buna ek olarak dönemin en büyük gücü olan İngiltere'nin zikredilen zaman diliminde kendi çıkarları için savunduğu Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne yönelik politik anlayışını değiştirmesi, XIX. asrın "imparatorluğun en uzun yüzyılı" olarak geçmesine neden olmuştur. İngiliz Başvekili ve Hariciye Nazırı Lord Salisbury'nin 15 Ağustos 1895 tarihinde, Lordlar Kamarası'nda irad ettiği nutkunda dile getirdiği *"Türkiye'nin istiklali tamamıyla hususi mahiyette bir istiklaldir. Bu öyle bir istiklaldir ki öteki devletlerin buna dokunmalarına ve bunu muhafaza etmeleri hususunda uyuşmaları esasına dayanır"*<sup>91</sup> sözleri aslında Osmanlı Devleti'nin denge siyasetini belirli bir müddet başarıyla

91 Detaylı bilgi için Bkz.: Bekir Sıtkı Baykal, "Lord Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğunu Taksim Plânı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, 1944, s. 773-782.

sürdürebilmesindeki en büyük nedendir. Lakin XX. yüzyıldan itibaren büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin parçalanması hususunda anlaşma sağlamaları, bu yazının konusu olan Batı Trakya'nın ve genel anlamda bütün Balkanların Devlet-i Âliye'den koparılmasına yol açmıştır.

Cihan Harbi'nden mağlup ayrılmasıyla birlikte Rumeli'den sonra Anadolu'daki varlığını da yitirme noktasına gelen Osmanlı Devleti, mücadelesini bir süre devam ettirse de ayakta kalmayı başaramamıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra işgallere karşı başlayan direniş hareketlerinin 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla birlikte liderini bulması, bütün memleket gibi Trakya bölgesi için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bölgenin kurtarılması hususunda çalışmalarını sürdüren millî hareket, her alanda olduğu gibi Trakya davasında da başından sonuna kadar Osmanlı'dan devraldığı miras üzerinden politika belirlemek durumunda kalmıştır. Buna örnek olarak Ankara Hükûmeti'nin Millî Mücadele boyunca Batı Trakya'yı Doğu Trakya'dan ayıran bir stratejiyle hareket etmesi gösterilebilir. Bilhassa Mustafa Kemal Paşa'nın bölgenin Osmanlı Devleti'nden nasıl ve neden koparıldığının bilincinde olarak geliştirdiği reel politik siyaset anlayışı, mücadelenin zaferle neticelenmesinin ardından Trakya'nın doğusunun Türk hâkimiyetinde kalmasını sağlamıştır. Ancak kültürü, tarihi ve sosyal yapısıyla yüzyıllardır Türk yurdu olan Batı Trakya, büyük devletlerin antlaşma masasında kendi çıkarlarına göre şekillendirdikleri tavizsiz tutumları sonucunda daha önce olduğu gibi bir kez daha Yunanistan'a verilmiştir. Diğer yandan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye'de yaşayan azınlıkların statüleri ve hakları yeniden belirlenirken, bu hükümler müteakibliyet esasına göre Yunanistan tarafından da kabul edilerek bugüne kadar geçerliliğini korumuştur. Fakat Batı Trakya'da, Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalara uygun hareket etmemesinden kaynaklı sorunlar günümüzde hâlâ devam etmektedir.

## KAYNAKÇA

### Kitaplar, Makaleler ve Tezler

1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi, (Haz. Nevzat Gündâğ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Ağanoğlu, H. Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Akdeniz, Melih. *Batı Trakya'da Türk Varlığı (1930-1981)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018.

Alagöz, Sabri İbrahim. "Rodoplar ve Balkan Türklerinin 93 Savaşından Lozan Antlaşması'na Kadar Bağımsızlık Mücadelesi" *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (Ed. Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah), Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul, 2016, s. 82-102.

Alp, İlker. "Batı Trakya Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 33, 1995, s. 613-652.

Armaoğlu, Fahir. *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

Atatürk, Kemal. *Nutuk*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.

*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Aydın, Mahir. *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

\_\_\_\_\_. "Tophane Konferansı Doğu Rumeli'ye Veda", *Tarih Dergisi*, Sayı: 53, 2011, s. 114-175.

Ayışığı, Metin. "Dünden Bugüne Batı Trakya Meselesi", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 505-526.

Baykal, Bekir Sıtkı. "Lord Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğunu Taksim Plânı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, 1944, s. 773-782.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1940.

Byıkhoğlu, Tefvik. *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955.

\_\_\_\_\_. *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956.

Bozkurt, Abdurrahman. "Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri (1920)", *Türkiyat Mecmuası 'Millî Mücadele Özel Sayısı'*, Cilt: 29, 2019, s. 25-46.

Budak, Mustafa. *Misâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

\_\_\_\_\_. "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a Batı Trakya", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (Ed. Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah), Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul, 2016, s. 67-81.

\_\_\_\_\_. *99 Soruda Lozan*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018.

Cemal Paşa. *Hatıralar*, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Dede, Abdürrahim. *Balkanlar'da Türk İstiklâl Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul, 1978.

Dere, Umut. "Batı Trakya Türklerinin Cunta İdaresi Yıllarında Yaşadığı Sorunlar (1967-1974)", *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara 2021, s. 107-119.

Emecen, Feridun M. *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Engelhardt, Eduard Philippe. *Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye Türkiye ve Tanzîmat*, (Yay. Haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.

Eraslan, Cezmi. "93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) Osmanlı Devleti İçin Önemi Üzerine Düşünceler", *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı "93 Harbi" Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Fatih M. Sancaktar, Ayna Askeroğlu Arslan, Mustafa Tanrıverdi, Cezmi Bayram, Filiz Ferhatoğlu, Duygu Demir), Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul, 2019, s. 23-28.

\_\_\_\_\_. "Bir Dev'in Çöküşü: Osmanlı Devleti'nin Sonu", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 47-68.

\_\_\_\_\_. “Büyük Devletlerin Kurduğu ve Türkiye Aleyhine Büyüttüğü Devlet: Yunanistan”, *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara 2021, s. 15-29.

Erdem, Nilüfer. “Yunan Hükümeti Temsilcisi Harisiyos Vamvakas'ın Batı Trakya'da Bulgarların Etkisini Kırmaya ve Helenlerin Etkisini Arttırmaya Yönelik Faaliyetleri”, *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (Ed. Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah), Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul, 2016, s. 125-134.

Eren, Halit. *Batı Trakya Türkleri*, Rebel Basım, İstanbul, 1997.

Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Cilt: 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

\_\_\_\_\_. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

\_\_\_\_\_. “Polunya (Apollunia) -Tanrı-Yıkıldığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)”, *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 27-55.

İpek, Nedim. *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

İsmail, Ailin. *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 1, 18. ve 19. Yüzyıllar*, (Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

Kamil, İbrahim. “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, s. 91-118.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Cilt: VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

*Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, (Çev. Seha L. Meray), Takım: II, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

Oran, Baskın. *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Öksüz, Hikmet. *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, (Yay. Haz. Veysel Usta), Karam Yayınları, Çorum, 2006.

Özey, Ramazan. “Türk Yurdu Balkanların Coğrafyası”, *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı*, Cilt: 1, Sayı: 43, Ankara, 2002, s. 226-243.

Özgüç, Adil. *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

*Rumeli’den Türk Göçleri*, (Haz. Bilâl N. Şimşir), Cilt: I-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Sarınay, Yusuf. “Balkan Savaşları’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Batı Trakya Bölgesi”, *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 49-67.

\_\_\_\_\_. “Savaştan İttifaka Birinci Dünya Savaşı’nda Türk-Bulgar İlişkileri”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, (Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 257-270.

Sediroğlu, Serdar Cem. “Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte ve Lozan’da Batı Trakya (1877-1878 Harbi-1923)”, *Troyacademy*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2022, s. 17-46.

Shaw, Stanford J. & Shaw Kural, Ezel. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmanlı), Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 2017.

Tağmat, Çağla Derya. “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, s. 307-339.

Tekir, Süleyman. *Süleyman Askerî Bey Teşkilat-ı Mahsusa’nın İlk Başkanı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.

Yıldırım, Bülent. *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)*, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

Yıldırım, Bülent & Kayıcı, Haluk. "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya Bölgesi", *Doktor Sadık Ahmet*, (Ed. Nilüfer Erdem), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 31-47.

### **Ansiklopedi Maddeleri**

Balkaç, Zerrin. "Batı Trakya Türkleri" *Türkler*, Cilt: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 470-488.

Gencer, Ali İhsan. "Berlin Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 516-517.

Halaçoğlu, Yusuf & Eren, Halit. "Batı Trakya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 52-66.

İlgürel, Mücteba. "İstimâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 362-363.

İnalcık, Halil. "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 232-235.

Küçük, Cevdet, "Balkan Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 23-25.